

Ռ Ո Մ Ա Ն Ո Ս Ա Ր Գ Ի Ր Ո Ս

[12 ՆՈՅԵՄԲԵՐ 1028—11 ԱՊՐԻԼ 1034 թթ.]

1. Ահա այսպես անակնկալ ու անսպասելի կուրացման վտանգից պրծնելով, Ռոմանոսը իր ձեռքն է վերցնում թագավորական իշխանությունը և Կոստանդնի դուստր Զոեի հետ հռչակվում ինքնակալ կայսր: Նստելով կայսերական գահին, նա լավ սկիզբ, գովելի հիմք դնելով սկսեց կառավարել հպատակ ժողովրդին՝ իր բարեգործությունները բարեպաշտությունից սկսելով: Տեսնելով, որ Մեծ եկեղեցին քիչ եկամուտներ ունի (ինքն անցյալում նրա տնտեսն էր եղել), ինչպես և սլակասն է զգում տարբեր բաների, որոնք սովորաբար սպասարկության համար անհրաժեշտ են նրա կղերին, նա կարգադրեց պետական գանձարանից տարեկան հավելյալ ութսուն լիտր ոսկի³⁸⁹ տալ այդ [ծախսերի] համար: Նա վերացրեց, կատարելապես արմատախիլ արեց ալիլիենգիոնը, որը Կոստանդինը մտադիր էր իրականացնել, բայց չհասցրեց: Նա բանտերը դատարկեց այլևայլ զանցանքների համար կալանավորված մարդկանցից, շնորհեց պետության հանդեպ ունեցած նրանց պարտքերը և փոխհատուցելով նրանց մասնավոր մարդկանց տալիքը, փրկագնեց Պաժինակիայում գտնվող ռազմագերիներին: Նա երեք մետրոպոլիտների սինկելլոսի³⁹⁰ պատիվ շնորհեց, Եփեսոսի Կիրիակոսին, որպես սլատրիարքի եղբոր, Կյուզիկոսի Դեմետրիոսին, որին նա շատ էր սիրում դեռ կայսր չդարձած, և Եվխայիտների [մետրոպոլիտ] Միքայելին, որպես իր արյունակցի: Նա ծագում էր, այսպես կոչված, Ռադենոսներից: Վասիլ կայսեր պրոտոնոտարիոս Հովհաննեսին, որ վանական էր դարձել, [վանքից] կանչեց և սինկելլոսի պատիվը շնորհելով, իր քենի Թեոդորային հսկող նշանակեց: Նա ոտքի կանգնեցրեց ալիլիենգիոնից ծայր աստիճան աղքատացած աստծու բազմաթիվ սպասավորների, իսկ մյուսներին՝ չքավորությունից դժգոհ ու ճնշվածներին, մխիթարեց: Նա իր աներոջ հոգու փրկության համար անհամար դրամ տրամադրեց, ավելիով օժանդակեց նրա կողմից տուժածներին, ոմանց պաշտոններ տալով, ոմանց կալվածներ, ուրիշներին էլ դրամով սփռփեց: Նա մագիստրոսի փառավոր աստիճանին բարձրացրեց իր քրոջ ամուսին Ռոմանոս Սկլերոսին, որին Կոստանդինը, ինչպես ասացինք, կուրացրել էր: Նրկարատե աքսորից նա ետ կանչեց

Նիկեիոյ Քսիֆիասին, որ կամավոր կերպով Ստուդիոնի վանքում վանականի սքեմն հագավ:

2. Այգ տարի աստված չափավոր անձրև տեղաց և պտուղների առատ բերք եղավ, հատկապես ձիթենու: Սուրբ Պենտեկոստեի օրը տականուվրայություն եղավ՝ պատարագի ժամանակ կաթեգրայում նստելու առնչությամբ. մետրոպոլիտները շուգեցին, որ սինթրոնոնի բարձր տեղում սինկելլոսները նստեն:

3. Այդ տարի մագիստրոս Պրուսիան բուլղարը, ամբաստանվելով, թե թագուհու քույր Թեոդորայի հետ գործակցության մեջ է մտել՝ կայսրությանը տիրանալու մտադրությամբ, արգելափակվեց Մանուիլի վանքում³⁹¹: Երբ այդ մեղադրանքը հաստատվեց, [Պրուսիանը] կուրացվեց, իսկ նրա մայրը, զոստեն, քաղաքից վտարվեց: Կայսեր փեսա Կոստանդին Դիոգենեսը³⁹², (կայսեր եղբոր Վասիլի դստեր ամուսինը), որ Սիրմիոնից փոխադրվելով Թեսաղոնիկե, դարձել էր նրա դուքսը, Վասիլ կայսեր սպասավոր Օրեստեսի կողմից ամբաստանվելով ապստամբություն նախապատրաստելու մեջ, ուղարկվում է որպես Թրակեսիոն [բանակաթեմի] զորավար: Երբ այդ մեղադրանքը հաստատվեց, նա շղթայակապ մայրաքաղաք բերվեց և բանտ նետվեց: Նրա դավակիցները՝ պրոտոնոտարիոս և սինկելլոս Հովհաննեսը, պատրիկ և զորավար Եվստաթիոս Դաֆնոմելեսը, Միքայել Բուրցեսի որդիներ Միքայելը, Թեոգնոստոսն ու Սամուիլը, պատրիկ Թեոդատի եղբորորդիներ Գեորգն ու Վարազվաչեն³⁹³, (որ Աթոս լեռան վրա իբերների վանքը հիմնադրեց)³⁹⁴, սաստիկ դանակոծվելով, Մեսե պողոտայով ծանակվելով, աքսոր ուղարկվեցին: Թեոդորան էլ պալատից դուրս հանվեց և Պետրիոնի

1029 [պալատում] արգելափակվեց: Հոկտեմբեր ամսի 31-ին աստղի թափում եղավ: Նա ընթանում էր արևմուտքից արևելք: Նույն օրը Ասորիքում հռոմեական զորքի մեծ կոտորած եղավ. ավագ Անտիոքի զորավարն էր Միքայել Սպոնդիլեսը: Հորդառատ անձրևներ էլ տեղացին, որոնք տեցին մինչև մարտ ամիսը, դետերն հորդեցին, ցածրագիր վայրերը ողողվեցին, գրեթե բոլոր անասունները ջրահեղձ եղան, ցանքերը ոչնչացան, որով մյուս տարին հաջորդեց սոսկալի սովը: Կայսրը ուզենալով Ասորիքի

1030 սլատահարը դարմանած լինել, արշավեց Բերիայի դեմ: Նա զգալի ուժով [այնտեղ] ուղարկեց իր քրոջ ամուսին պատրիկ Կոստանդին Կարանտենոսին, կարգադրելով գնալ, հետախուզել անցման վայրերը, հնարավորին չափ վնաս պատճառել թշնա-

միներին, բայց մինչև իր՝ [կայսեր] գալը ճակատ առ ճակատ մարտնչելուց ձեռնպահ մնալ: Զորահավաքի միջոցին հիվանդացավ ու վախճանվեց Աբաղգիայի արխոնտ Գեորգիոսը³⁹⁴, իսկ նրա կինը նվերներով դեսպաններ ուղարկեց կայսեր մոտ, խնդրելով խաղաղության դաշինք կնքել, ինչպես և իր որդի Բագարատի համար՝ կին: Կայսրն ընդունեց նրա դեսպանությունը, հաստատեց դաշինքը, իսկ իր եղբոր Վասիլի դուստր Հելենենին հարսնության ուղարկեց Աբաղգիա, [նրան] փեսայացած Բագարատին բարձրացնելով կուրապաղատի աստիճանին:

4. Այգ տարի Թրակեսիոն [բանակաթեմում] մի զարմանալի հրաշք եղավ: Կուղինա լեռան ստորոտին, որտեղ շատ լավ ու զուլալ ջրի աղբյուր կա, լաց ու կոծի ձայն էր լսվում, վայնասուն, կնոջ ողբի նման: Դա ոչ թե մեկ, կամ երկու անգամ տեղի ունեցավ, այլ մարտ ամսից մինչև հունիսը՝ օր ու գիշեր: Երբ ոմանք գնացին զննելու վայրը, որտեղից ձայնն էր գալիս, այս անգամ աղաղակը սկսեց այլ տեղից դուրս գալ: Ըստ երևույթին դա կանխագուշակությունն էր Կյուլե Ասորիքում հռոմայեցիների գլխին պայթելիք փորձանքի: Նիկեփոր կայսրը գրավել էր Ասորիքի և Փյունիկեի բազմաթիվ քաղաքները, նրանից հետո Հովհաննես [Չմշկիկը] գրավված [վայրերում] ամրապնդեց [հռոմայեցիների գերիշխանությունը], սահմաններն ընդարձակեց մինչև Դամասկոս, բայց նրանց հաջորդող Վասիլը, սկզբնական շրջանում զբաղված լինելով ներքին պատերազմներով, ապա Սամուիլի դեմ գործելով, ժամանակ չունեցավ լավ, ինչպես որ պետքն էր ապահովել դրությունն Արևելքում: Նա այնտեղ եղավ ուրվականի պես և ժամանակի պահանջների չափով կարգի բերելով, վերադարձավ, նրա մշտական զբաղմունքն ու հոգսը բուլղար ժողովրդին հնազանդեցնելն էր: Ահա դա պատճառ եղավ, որ համեմատաբար ավելի ուժեղ քաղաքները թոթափեն լուծր, ջանան ազատություն ձեռք բերել: Քանի [Վասիլը] կենդանի էր, ապստամբությունը ծրագրվում էր, բայց ծածուկ և ոչ բացահայտ: Իսկ երբ նա հոգին ավանդեց, նրա եղբայր Կոստանդինն էլ սկսեց անշնորհք ու թույլ կերպով թագավորել՝ խելքը միտքը ունենալով այն հարցերի վրա, որոնց մասին արդեն ասվել է, իսկ մնացածն էլ մեծ անուշադրության մատնել, սարակիւնոսներն, ահա, առիթից օգտվելով, քաղաքի կայազորներին պարտության մատնեցին ու կոտորեցին: Նրանցից հատկապես աչքի ընկավ Բերիայի (որին Հալեպ էլ են ասում) առաջնորդը: Նա ան-

վերջ հարձակումներ էր գործում, վնասներ հասցնում Անտիոքին, ինչպես և հռոմայեցիներին հարևան ու մերձակա ժողովուրդներին: Ահա, ինչպես ասվեց, Անտիոքի դուքս Սպոնդիլեսը նրա վրա արշավեց՝ դեռ Կոստանդինի կենդանության օրոք, մտադիր լինելով սխրանք ու քաջագործություն ցուցաբերել: Նա մարտ տվեց Բերիայի առաջնորդին, բայց պարտվեց, նրա զինվորներից շատերը սպանվեցին, իսկ ինքն էլ խայտառակ կերպով պրծավ Անտիոքում: Նրան ռազմավարական պարտության մատնեց և ոմն արաբ, անունը Մուսարաֆ³⁹⁵ ահա թե ինչպես: Այս Մուսարաֆը ռազմագերի էր Անտիոքում (նրան գերի էր վերցրել Պոթոս Արգիրոսը): Երբ [Անտիոքի] կառավարչի պաշտոնն անցավ Սպոնդիլեսի ձեռքը, [Մուսարաֆը] քաջատեղյակ լինելով [Սպոնդիլեսի] անկայուն նկարագրին, խոստացավ մեծապես օգտակար լինել հռոմայեցիներին, ամեն ինչ կատարել, եթե ազատեն իրեն կապանքներից: Նա խոստացավ վնասել իր ազգակիցներին, ցույց տվեց մի վայր և ասաց, որ եթե այնտեղ բերդ կառուցվի և տրվի իրեն, դրանից հռոմայեցիները մեծ օգուտ կբաղեն: Սպոնդիլեսը նրա նենգությանն անտեղյակ, բանտից ազատեց, նրա ասածի պես բերդը կառուցեց³⁹⁶, պաշտպանությունը վստահեց նրան՝ տեղում հազար հռոմայեցիներից բաղկացած կայազոր հաստատելով: Մուսարաֆը, սպասած առիթը ձեռք գցելով, ծածուկ բանակցությունների մեջ մտավ Տրիպոլսի ամիրայի և Նգիպտոսի սպարապետ Տուսբերի³⁹⁷ հետ և նրանց ուղարկրված գործով կոտորեց այդ հազար հոգուն, իսկ բերդն էլ նրանց հանձնեց: Ահա այդ բարձրագիշ տեղում գտնվող բերդից սարակինոսներն անդադար ավերում ու ավարառում էին Ասորիքի՝ հռոմայեցիներին հպատակ շրջանները:

5. Ռոմանոսը [Սպոնդիլեսին] պաշտոնանկ է անում և նրա փոխարեն [դուքս] նշանակում իր քրոջ ամուսին Կոստանդին Կարանտենոսին, իսկ ինքը նախապատրաստություն էր տեսնում նրանից հետո սարակինոսների վրա արշավելու: Երբ նա հասավ Ֆիլոմիլիոն, Բերիայից առատ նվերներով դեսպաններ եկան, թողություն աղերսելով, [խոստանալով] դարձյալ հպատակություն հայտնել և պատրաստակամություն՝ տարեկան հարկերը վճարելու: [Ռոմանոսի] հետ արշավանքի դուրս եկած բազում ու խոհեմ զինվորականներ (նրանցից մեկը պատրիկ Հովհաննես Խալդոսն էր) կայսեր կոչ էին անում ամառ ժամանակ շարշավել Ասորիքի վրա, քանզի այդ ժամանակ ջրի պակասություն է

զգացվում, բացի այդ, արաբ ժողովուրդն անպարտելի է, քանզի նա սովոր է քաջաբար տոկալու տեղական շոգին ու տապին, իսկ հռոմայեցիները լրիվ զինվածությամբ ի վիճակի չեն գիմանալու այդ եղանակին: [Կայսրը սակայն] ասվածի վրա ուշադրություն չդարձրեց, հիշելով իրենից առաջ թագավորածների սխրագործությունները և ջանալով ինքն էլ ինչ-որ հերոսություն գործել, գնաց Ասորիք: Նա Բերիայից երկու օրվա ճանապարհ հեռավորությամբ վրա գտնվող ինչ-որ բերդում (բերդի անունը Ազազ էր) բանակեց՝ անելիքի մասին մտածելով: Ահա այս բերդում վրան խփած [Ռոմանոսը], էքսկուբիտների հրամանատար պատրիկ Լևոն խորոսֆակտեսին սեփական տաղմայով հետախուզության ուղարկեց, իմանալու գալի՞ս են արդյոք ինչ-որ արաբներ և որ:տե՞ղ է ավելի նպատակահարմար տեղափոխելու ճամբարը: Բայց դարանակալած ու մոտակա դաշտերի վրա հսկող արաբները, հարմար առիթ ձեռք գցելով, հանկարծակի հարձակվեցին, բռնեցին [Լևոնին], իսկ նրա զինվորներին ցիրուցան արեցին: Նրանք այնքան հանդգնություն ու անամոթություն ունեցան, որ բացահայտորեն չէին թողնում հռոմայեցիներին [ձիերի] համար խոտ հավաքեն և անհրաժեշտ այլ պարեն ձեռք բերեն: Բայց նրանք ավելի մեծ վնաս էին հասցնում ջրի գնացած հռոմայեցիներին. նրանք, իրենց ձիերն ու գրաստները ծարավից նեղվելով, բացահայտ վտանգի էին իրենց ենթարկում, [արաբների] ձեռքն ընկնողները սպանվում էին: Այդ պատճառով պատրիկ Կոստանդին Դալասսենոսն ուղարկվեց՝ ետ մղելու հարձակվողներին, քաջություն ու սխրանք գործելու, բայց նրանց բախվելով, նա անփառունակ փախուստի դիմեց, հռոմայեցիների և անգամ կայսեր մեծ իրարանցման ու շփոթության մեջ գցելով. երբ նա շվարած վերադարձավ և ողջ ճամբարը ահ ու դողի մեջ գցեց ու անկարողությամբ լցրեց, այլևս պատերազմի մասին խոսք չիներ չէր կարող և յուրաքանչյուրը, ինչպես կարող էր, իր գլխի ճարն էր տեսնում: Առաջարկություն եղավ հենց արշալույսին վերացնել ճամբարը, վերադառնալ Անտիոք: 1020 Եվ ահա 6538 թվականի օգոստոս ամսի տասին, ինդիկտիոնի 13-րդ տարին, ընդունած որոշման համաձայն ամեն տեղից ճամբարի դռները բացելով, դեպի Անտիոք շտապեցին: Նրանցից շատերը որովայնային հիվանդությամբ էին տառապում, շատերն էլ ծարավից էին հյուծված: Արաբները ուժեղ թափով հարձակվեցին ճամբարից դուրս եկողների վրա, որոնք ամենևին չկա-

րողացան այդ թափի առաջն առնել և սարսափելի պարտութուն կրեցին. ոմանք մահը գտան իրար տրորելով, մյուսներն էլ գերի ընկան: Այստեղ մի գեղեցիկ բան էլ տեղի ունեցավ: Այն ժամանակ, երբ քաջի անուն հանած զորավարներն ու բոլոր զինվորները չէին համարձակվում իրենց վտանգի ենթարկել, այլ անփառունակ կերպով փախուստի էին գիմում, կայսերական սենեկապաններից մի ներքինի, տեսնելով, թե ինչպես են տանում իր իրերն ու ծառաներին, և այդ բանը շատ ծանր տանելով, իր ձին այստեղ ու այնտեղ շարժելով, ուժեղ թափով հարձակվում է սարակինոսների վրա, ձգելով աղեղը սպանում է մեկին, իսկ մյուսներին փախուստի մատնում, և փրկելով իրեն պատկանածը, ուրախությամբ ետ վերադառնում: Իսկ կայսրը գերվելուց հազիվ պրծած, մի կերպ փրկվում է Անտիոքում. այդ բանում [օգնեցին] կայսեր մերձավորները, որոնք քաջաբար կռվելով, փրկեցին և՛ իրենց, և՛ կայսեր³⁹⁸:

6. Այն ժամանակները Տլուքի բանակաթեմի զորավար Գեորգիոս Մանիակեսի³⁹⁹ մոտ հաղթանակից գլխապտույտ ստացած ութ հարյուր արաբներ եկան, կոչ անելով անհապաղ հեռանալ, թողնել քաղաքը, քանզի կայսրը գերի է ընկել, հռոմեական ողջ բանակը գլխովին կորել, բացահայտ վտանգի չենթարկել իրեն, քանզի հենց որ լույսը բացվեց, ինքն էլ, իր զինվորներն էլ օղակի մեջ առնվելով, շարաշար կոտորվելու են: [Մանիակեսը] ձեռքերը, որ ընդունում է նրանց առաջարկը, մտադիր է ընդառաջ գնալ նրանց կոչին, և նրանց բազում հաց ու խմիչք ուղարկելով, ասաց հանգստանան և հենց որ լուսացավ, ինքն իր զինվորներով կհեռանա, [արաբներին] դարձնելով Տլուք քաղաքի և հռոմեական բովանդակ ունեցվածքի տերը: Նրանք [Մանիակեսի] ասածից ու արածից խաբված, համոզված, որ հաջորդ օրը ձեռք կբերեն ամեն ինչ, իրենց հարբեցողության տվեցին և գիշերն էին անցկացնում միանգամայն անփույթ ու անհոգ: Իսկ [Մանիակեսը] կես գիշերին հարձակվեց այդ գինով ու անհոգ քնածների վրա ու բոլորին սրի քաշեց, ձեռք գցեց հռոմեական ամեն տեսակի բարիքներով բարձված ու լի երկու հարյուր ութսուն ուղու, ապա սպանվածների ականջներն ու քթերը կտրելով, տարավ Կապադովկիա՝ կայսեր: Նա փախուստի դիմելով, ապաստանել էր Փոկասի տանը, ուր և մնում էր: Կայսրը հավանություն տալով [Մանիակեսի] արածին, նրան նշանակեց Ստորին Մարաստանի⁴⁰⁰ կատապան⁴⁰¹:

7. [Կայսրը], հեռանալով Ասորիքից, սխուերի դամեստիկոս նշանակեց իր աներոջ Կոստանդնի սպասավոր Սիմեոնին, իսկ Անտիոքի կառավարիչ՝ Միսթիացի⁴⁰² նիկետասին: Սրանց նա կարգադրեց հնարավոր բոլոր միջոցներով փորձել գրավել Մուսարաֆի կառուցած բերդը, որի անունը Մենիկոս էր, Ասորիքը աղատելու համար Մուսարաֆի ասպատակություններից: Բայց նրանք պետք եղածը չարեցին, պաշարումը կատարեցին ապաշնորհ կերպով: Մուսարաֆը գիշեր ժամանակ բերդից դուրս գալով կրակի տվեց բաբանները և նրանց խայտառակ կերպով այնտեղից քշեց: Երբ դա կայսրն իմացավ, չկարողացավ խայտառակությունը տանել և իր ամենահավատարիմ սպասավորներից մեկին, պրոտոսպաթար Թեոկտիստոսին, որ այն ժամանակ մեծ հետերիարխ էր, զորավար-ավտոկրատոր նշանակելով, հռոմայեցիներից և այլազգիներից բաղկացած ծանր ուժով Ասորիքի դեմ ուղարկեց, կարգադրելով միանալ Տրիպոլսի ամիրա Իբն Ջարախին⁴⁰³ և նրա հետ ավարառել արաբների շրջանները: Այս Իբն Ջարախը ինչ-որ վիրավորանքի պատճառով, մի փոքր առաջ ապստամբություն էր բարձրացրել Եգիպտոսի ամիր ուլ մումնիի դեմ և նրա դեմ զենք բարձրացրել: Երբ Եգիպտոսի [ամիր ուլ մումնին] իր գնդերի հրամանատար թուրք Տուսպերին մեծ ուժով Իբն Ջարախի դեմ ուղարկեց, նրան ոչնչացնելու համար, իսկ վերջինս համոզված լինելով, որ միայնակ ի վիճակի չէ ընդդիմակայելու եգիպտացիների ուժերին, դիմում է հռոմայեցիների կայսեր և զինակցություն աղերսում: Ռոմանոսը ընդառաջ գնաց նրա աղերսանքին և ուժեղ զորքով Թեոկտիստոսին ուղարկեց, կարգադրելով զինական օգնություն ցուցաբերել Իբն Ջարախին և այդ ընթացքում գրավել Մենիկոս բերդը: [Թեոկտիստոսը] գնաց միացավ Իբն Ջարախին և գործի անցավ: Եգիպտացիների սպարապետ Տուսպերը անակնկալ հարձակումից ու [հակառակորդի] բազմաթվությունից սարսաված, իր երկիրը նահանջեց: Իր հերթին Մուսարաֆն էլ չկարողացավ ընդդիմակայել թշնամիների հարձակման և լքելով Մենիկոս [բերդը] փախուստի դիմեց, բայց Տրիպոլսի սահմաններում բռնվելով, ռսպանվեց: Թեոկտիստոսի ղինվորները դրավեցին և Մենիկոսը, որ նրանց հանձնվեց Մուսարաֆի եղբորորդու կողմից, և զառիթափ ժայռի վրա գտնվող մի այլ բերդ, որ Արգիրոկաստրոն է կոչվում: Ահա այդ բոլորը կատարելուց հետո, Թեոկտիստոսը 1030 մտավ մայրաքաղաք, իր հետ բերելով Իբն Ջարախի որդուն՝

Ալախին: Ինքնակալը նրան պատրիկի աստիճանին արժանացրեց: Այնուհետև, Անտիոքի կառավարիչ դարձած Միսթիացի Նիկետասի առաջնորդությամբ ու ուղեկցությամբ ժամանեց նաև Իբն Ջարախը, որին կայսրը սիրալիր ընդունեց, տվեց մեծ նվերներ, բազում բարերարություններ ցուցաբերեց և նրան դոհացած տուն ուղարկեց: [Կայսրը] փրկադնամբ գերությունից ազատեց Խիրոսֆակտեսին և հանձնեց նրա հարազատներին:

8. Պրոտոսպաթար Օրեստեսը, որին, ինչպես վերևում ասվեց, Վասիլ կայսրը Սիկիլիա էր ուղարկել, պատերազմակա՝ հարցերում լինելով անփորձ, գործերը ապաշնորհ կերպով էր վարում, այդ պատճառով Սիկիլիայի սարակինոսները հարմար առիթ ձեռք գցելով, հանկարծակի հարձակվեցին հռոմայեցի [գինվորների] վրա, որոնք, ի դեպ, վարելով շվայտ կյանք⁴⁰⁴, որովայնային հիվանդությամբ էին տառապում, և մեծ ջարդ տվեցին: Դժբախտությունը դարձանելու համար կայսրը Իտալիա ուղարկեց Հելլադայում ու Մակեդոնիայում հավաքած զգալի զորք, որը սակայն զորավարի ապաշնորհության ու վախկոտության պատճառով խոսքի արժանի ոչինչ անել չկարողացավ: Այդ՝ 6539 թ. ինդիկտիոնի 14-րդ տարին, Պրուսիանը կամավոր կերպով վանական է դառնում, նրա մայրը Բուկելլարների [բանակաթեմում] գտնվող Մանտինիոն վանքից Թրակեսիոն [բանակաթեմն] է փոխադրվում, իսկ պատրիկ Կոստանդին Դիոգենեսն էլ, բանտից հանվելով, Ստուդիոն վանքում վանական է դառնում: Ռոմանոս կայսրը, գնելով Տրիակոնտաֆիլոսի տունը⁴⁰⁵, այն վանքի վերածեց հանուն մեր տիրուհի աստվածածնի, ոչ մի ծախսի առաջ չկանգնեց. նա այդ պատրվակի տակ քիչ չտանջեց ու շարշարեց հպատակներին քարերի և այլ նյութերի փոխադրմամբ: Ռոմանոսը արժաթով ու ոսկով պայծառացրեց նաև Մեծ եկեղեցու, ինչպես և Վլախերնայի ամենասրբուհի աստվածածնի [տաճարի] սյուների իռլակաները: Երբ նա զբաղված էր Վլախերնայի [տաճարի] բեմի վերաշինությամբ, կախված մի հին սրբապատկեր գտավ, և հրամայեց նորոգել այն: Տեսնելով, որ պատի ծեփը փշացած է, նա հրամայեց քանգել այն և նորն անել: Երբ հին ծեփը հանեցին, նրա տակ գտան փայտե մոմանկար մի սրբապատկեր, որի վրա պատկերված էր աստվածածինը՝ մեր տեր աստծուն կրծքին սեղմած: Նա Կոպրոնիմոսի⁴⁰⁶ ժամանակներից մինչև օրս անաղարտ էր մնացել, հակառակ որ անցել էր երեք հարյուր տարի:

9. 6540 թվականի սեպտեմբեր ամսին, ինդիկտիոնի 15-րդ տարին բազում նվերներով Ռոմանոս կայսեր մոտ եկավ Հալեպի [ամիրայի] որդի Ամերը, խնդրելով նորոգել հաշտության պայմանագիրը, խոստանալով վճարել անցյալում հաստատված հարկերը: Այդ խնդրով [Հալեպ] է ուղարկվում պրոտոսպաթար Թեոփիլակտոս Աթենացին, որը պայմանագիրը կնքեց և հալեպցիների հետ համագործակցություն հաստատեց: Իսկ թագուհի Զոեն պատվական խաչի վերացումից [խաչվերացից] հետո հանկարծակի գնաց Պետրիոն⁴⁰⁷ և իր քրոջ Թեոդորային վանական խուզեց, ասելով, որ այլ կերպ հնարավոր չէ տանել նրա ոտնձգություններն ու գայթակղությունները: Ռոմանոս կայսրը իր զարմուհուն մեծ օժիտով կնության տվեց: Մեծ Հայքի էքսուսիարխին⁴⁰⁸ Կայսրը վճռելով անհապաղ երկրորդ անգամ ներխուժել Ասորիք, դուրս եկավ Մեսանակտա: Իր այդտեղ լինելու ժամանակ, Թեոփանես Թեսաղոնիկեցին թագուհի Զոենին տեղեկացնում է, թե Կոստանդին Դիոգենեսը, համաձայնության գալով իր քրոջ Թեոդորայի հետ, մտադիր է փախչել Իլիրիայի [բանակաթեմը], որ այդ մասին տեղյակ է Դյուրախիոնի մետրոպոլիտն ու Պերիթեորիոնի եպիսկոպոսը: Ե՛վ եպիսկոպոսները, և՛ Դիոգենեսը իսկույն ձերբակալվում են: Երբ պրեպոզիտոս Հովհաննեսը (ապագա կայսր Միքայելի եղբայրը, որ այնուհետև Օրֆանոտրոֆոս⁴⁰⁹ դարձավ) վախերնայի պալատում քննության էր ենթարկում Կոստանդինին, նա իրեն պարսպից ցած դցեց և սպանվեց: Նրան նետեցին ինքնասպանների գերեզմանոցը⁴¹⁰, իսկ եպիսկոպոսներին ուղարկեցին կայսեր մոտ Մեսանակտա, որտեղ և նրանք ազատ արձակվեցին:

10. Հուլիս ամսի 28-ին, [շաբաթվա] վեցերորդ օրը, գիշերվա 2-րդ ժամին, աստղի թափում եղավ՝ հարավից հյուսիս. նա ողջ երկիրը լուսավորեց: Փոքր անց լուր է հասնում հռոմայեցիների գլխին եկած դժբախտությունների մասին. թե արաբները ավարառեցին Միջագետքը՝ մինչև Մելիտենե, պաժինակները անցնելով Իստրոսը, Մյուսիան տակնուվրա արեցին, իսկ սարակինոսներն էլ հարձակվեցին Իլիրիայի [բանակաթեմի] ծովափնյա շրջանների վրա՝ մինչև Կերկիրա, որը և կրակի տվեցին: Թեև մյուսներն անվնաս տուն վերադարձան, սակայն սարակինոսները ռաուսցիներին⁴¹¹ և նավալիոնի զորավար պատրիկ Նիկեփոր Կարանտենոսի կողմից ջտրդ ստացան, պարտություն կրելով կորցրին իրենց նավերի մեծ մասը: Իսկ ովքեր էլ որ պըր-

ծան, սպանեցին իրենց ձեռքն անցան հռոմայեցի ռազմագերիներին: Վերադարձի ճանապարհին, սակայն, նրանք նավաբեկ եղան և ոչնչացան Սիկիլիական ծովում:

11. Այդ տարի սով ու համաճարակ էլ ներխուժեց՝ Կապադովկիա, Պափլագոնիա, Արմենիականների [բանակաթեմ] և Հոնորիաս, այն աստիճան, որ բանակաթեմերի բնակիչներն անգամ իրենց հայրենի օջախները թողած վերաբնակեցում էին պահանջում: Կայսրը Մեսանակայից մայրաքաղաք վերադառնալիս հանդիպելով նրանց և իմանալով նրանց տեղաշարժի պատճառը, ստիպեց տուն վերադառնալ, օժանդակություն ցուցաբերելով՝ դրամով ու պարենով: Անկյուրայի եկեղեցու այն ժամանակվա ղեկավար Միքայելը առաքինի գործեր կատարեց, ոչինչ չխնայեց սովի ու համաճարակի հետևանքները վերաբնակելու համար:

12. 6540 թ. օգոստոս ամսի 13-ին, կիրակի օրը, գիշերվա առաջին ժամին ուժեղ երկրաշարժ եղավ: Կայսրը մտավ մայրաքաղաք և իր նախկին կնոջ՝ Հելենեի մահվան առթիվ նրա համար առատ հոգեդրամ բաժանեց: Նույն տարվա փետրվար ամսի 28-ին մի աստղ աղմուկ թնդյունով հյուսիսից հարավ շարժվեց: Նա [երկնակամարում] երևաց մինչև մարտի 15-ը, նրա վրա աղեղ կար: Իսկ մարտի 6-ին, երեքշաբթի օրը երկրաշարժ եղավ:

13. Նույն տարին Աֆրիկայի սարակինոսների հարձակում էլ եղավ. հազար նավ, տասը հազար մարտիկներով բազում կրդզիներ ու ծովափնյա շրջաններ ավերեցին: Նրանց հետ ինչ-որ տեղում բախվեց Նիկեփոր Կարանտենոսը և նրանց պարուռության մատնեց, հինգ հարյուր սարակինոսների շղթայակապ կայսեր ուղարկեց: Նույն տարին Գուդելիոս Մանիակեսի որդի պրոտոսպաթար Գեորգիոս Մանիակեսը, որ Մերձեփրատյան քաղաքների զորավարն էր և հաստատված էր Սամոսատ քաղաքում, փորձեց գրավել Օսրոենի Եդեսիա քաղաքը: Այն գտնվում էր թուրք Սալամանի ձեռքում, նրան քաղաքի կառավարիչ էր նշանակել Մարտիրոսյուսի, այն է Մայաֆարիկիսի ամիրան: Մանիակեսը նվերներով, խոստումներով ու պատիվներով կաշառեց Սալամանին, որը մի խավար գիշեր քաղաքը նրան հանձնեց: Մանիակեսը, տիրանալով երեք շատ ամուր աշտարակների, իրեն օղակի մեջ առնողների դեմ քաջաբար պաշտպանվում էր և դրսից օգնություն աղերսում: Մայաֆարիկիսի ամիրա Աբու Մրրվանը⁴¹², իմանալով քաղաքի առման մասին, մեծ զորքով

շտապ տեղ հասավ և ձեռնարկեց աշտարակները պաշարելու գործին: Գեորգիոսը քաջաբար նրան ետ մղեց և [Աբու Մրվանը], չգիտենալով ինչ անել, ավերեց ամենագեղեցիկ ապարանքները, ոչնչացրեց քաղաքի զարդերը, այգ թվում և Մեծ եկեղեցուն⁴¹³, իսկ լավագույն [իրերն էլ] ուղտերի վրա բարձելով, քաղաքի մնացած մասն էլ կրակի տալով, վերագարձավ Մարտիրոսապոլիս: Մանիակեսը հարմար առիթ ձեռք գցելով, գրավեց քաղաքի մեջտեղում, ժայռոտ բլրի վրա գտնվող բերդը, գրսից օգնություն ադերսելով, ապահով կերպով տիրացավ քաղաքին⁴¹⁴: [Մանիակեսը Եգեսիայում] գտավ տիրոջ Հիսուս Քրիստոսի՝ Աբգարին ուղղված ինքնագիր նամակը, որը կայսեր ուղարկեց Բյուզանդիոն⁴¹⁵:

14. Եգիպտոսի [ամիրապետ] Ազիզը⁴¹⁶ գազազած, քրիստոնյաների գլխին անհամար փորձություններ բերեց, ավերակ գարձրեց մեր տիրոջ՝ Փրկիչ Հիսուս Քրիստոսի տաճարը Երուսաղեմում, իսկ երբ խայտառակ կերպով հոգին ավանգեց, նրա որդին, որ ծնվել էր ինչ-որ հռոմայեցի գերի տարված կնոջից, ցանկացողներին թույլ տվեց տաճարը վերակառուցել: Կայսրը մարդիկ ուղարկեց և բարեպաշտորեն չանաց կառուցել տաճարը, բայց մահը վրա հասավ, իսկ գործը ավարտին հասցրեց իրեն հաջորդող Միքայել [կայսրը]:

15. Մագիստրոս Վասիլ Սկլերոսը, կայսեր քրոջ ամուսինը, որ Կոստանգնի կողմից կուրացվել էր, հեղհեղուկ ու փոփոխական մտածողության տեր մի մարդ, հակառակ, որ Ռոմանոսի կողմից ստացել էր մագիստրոսի պատվաստիճան և արժանացել նրա բազում բարերարություններին, նրա դեմ դավադրություն է նյութում: Երբ այդ բանը բացահայտվեց, նա իր կնոջ հետ քաղաքից արտաքսվեց:

16. Եգեսիայից Մանիակեսը կայսեր ուղարկեց տարեկան հարկը՝ հիսուն լիտր [ոսկի]⁴¹⁷: Տրիպոլիսի ամիրա Իբն Ջարախը, եգիպտացիներից պարտություն կրելով, փախավ եկավ մայրաքաղաք: Կայսրը մեծ գորքով նրան հետերիարխ Թեոկտիստոսի հետ դարձյալ Ասորիք ուղարկեց, իսկ աբիդոսցի սյրոտոսպաթար Տեկնեասին նավատորմիղով Եգիպտոս, նեղոսի գետաբերանը, և հենց Ալեքսանդրիան, հնարավորին չափ ավերելու: Նա ուղիղ նավեց, հասավ ընդհուպ մինչև Ալեքսանդրիա և գրավելով բազում նավեր ու ավար, վերադարձավ անվնաս: Բարեկոնի⁴¹⁸ մոտ գտնվող Բերկրի կոչվող բերդի տեղ սարակինոս Ալիմը բերդը

Ռոմանոս կայսեր հանձնեց, հուսալով դրա դիմաց նրանից պատրիկություն ստանալ և բազում այլ պարգևներ: Այդ գործով նա կայսեր մոտ ուղարկեց իր որդուն: Բերդը ստացավ պատրիկ նիկողայոս Բուլղարը, մականունը՝ հրիսելիոս⁴¹⁹, բայց սարակինոսի որդին, դալով Բյուզանդիոն և կայսեր հիվանդության պատճառով ոչ մի ուշադրության չարժանանալով, զայրացած ետ վերադարձավ և հորը համոզեց ետ վերցնել սեփական բերդը: [Ալիմը] սահմանակից պարսիկների հետ համաձայնության գալով, և օգտվելով [բերդին] տիրացած հրիսելիոսի անփութությունից ու անհոգությունից, գիշեր ժամանակ գրավեց բերդը և կոտորեց հռոմայեցի վեց հազար ռազմիկների⁴²⁰: Փոքր անց այդտեղի կառավարիչ նշանակվեց նիկետաս Պեգոնիտեսը, որը ռուսներից ու հռոմեական այլ ուժերից բազկացած զորքով պաշարումից հետո գրոհով գրավեց բերդը, իսկ Ալիմին իր որդու հետ մահապատժի ենթարկեց⁴²¹: Այն ժամանակ Գեորգիոս Աբազգի⁴²² կին Ալդեն, որ ծագումով ական էր⁴²³, կայսեր կողմն անցավ, նրան հանձնելով ամրագույն Անակուֆիա⁴²⁴ բերդը: Կայսրը նրա որդի Դեմետրիոսին⁴²⁵ շնորհեց մագիստրոսի պատվաստիճանը: Կարանտենոսը դարձյալ հաղթանակ տարավ, [այս անգամ] ավարառության համար դուրս եկած սարակինոսների դեմ և նրանցից վեց հարյուր հոգու շղթայակապ կայսեր ուղարկեց:

1034 17. 6542 թվին⁴²⁶, փետրվար ամսի 17-ին երկրաշարժից տուժեցին Ասորիքի քաղաքները: Օրեսուեսի պաշտոնանկ արվելու առնչությամբ որպես Իտալիայի հետևակի հրամանատար ուղարկվեց Լևոնը, մականունը Օպոս, իսկ նավատորմի ղեկավար՝ Վասիլ կայսեր սենեկապաններից մեկը: Այն պատճառով, որ մորեխը երկար ժամանակ ավերում էր արևելյան բանակաթեմերը, նրանց բնակիչներն ստիպված էին վաճառել իրենց երեխաներին և վերաբնակվել Թրակիայում: Կայսրը, յուրաքանչյուրին երեքական դահեկան տալով, նախապատրաստեց նրանց տուն վերադառնալը, երբ մորեխը ուժեղ քամուց ոչնչացավ Հելլեսպոնտոսի ծովում և ափ դուրս գալով, ծածկեց ծովափնյա ավազը: Կայսրը սարքեց քաղաքին ջուր մատակարարող և երկրաշարժից տուժած ջրատարը, ջրամբարտակները, [վերականգնեց] ուրկանոցները, որբանոցները և բոլոր հյուրանոցները, մի խոսքով ձեռնարկեց ամեն տեսակի բարի գործեր: Նա հիվանդացավ տեղական ախտով, նրա գլխի մազերն ու մո-

րուքը թափվեց: Ասում են, թե նրա գլուխը Հովհաննեսը կերավ, որն այնուհետև Օրֆանոտրոֆոս դարձավ: Այս Հովհաննեսը ծառայում էր Ռոմանոսին նախքան նրա կայսր դառնալը, և երբ նա իշխանության գլուխն անցավ, մեծ ազդեցություն ձեռք բերեց: Նա ուներ եղբայրներ՝ Միքայելին, Նիկետասին, Կոստանդինին և Գեորգին: Հիշյալ Հովհաննեսը, ապա Կոստանդինն ու Գեորգը ներքինիներ էին, խաբեբա մարդիկ: Նիկետասը ներքինի չէր, նրա աղվամազը նոր էր բուսնում, իսկ Միքայելն արդեն տղամարդ էր, շատ գեղեցիկ դիմագծերով: Երկուսն էլ լուսավարական խումբում էին զբաղվում և դրամ կեղծում: Բոլորն էլ Հովհաննեսի միջոցով կայսեր մտերիմները դարձան, իսկ բախտը, որ վկայում էր սրանց ապագայում իշխանության հասնելու մասին, հզորության գագաթնակետին բարձրացրեց: Նրանք տարբեր պաշտոններ ստացան, իսկ Միքայելին կայսրը նշանակեց պանթենոնի⁴²⁷ արխոնտ: Ահա սրա նկատմամբ թագուհին սատանայական ու մոլեգին սեր տածեց, նրա հետ գաղտնի հանդիպումներ ունեցավ ու ծածուկ խառնակվեց նրան: Այս բանը նկատի ունենալով է, որ մարդիկ ասում են, թե կայսեր [առողջությունը] քայքայվեց դանդաղ գործող թուլներով, նա շարաշար տառապեց և որ կայսրուհին հարմար առիթ էր որոնում առանց կասկածներ հարուցելու կայսեր մեջտեղից վերացնել, իսկ Միքայելին կայսերական գահին նստեցնել: Դրա համար էլ նա, ինչպես ասում են, նրան թունավորեց ոչ թե արագ, այլ կամաց կամաց գործող թուլնով, դանդաղ սպանող: Եվ նա քայքայվեց, մնացած կյանքն ապրեց թշվառ ու ցավալից, անկողնին գամված, ամբողջ հոգով մահ աղերսելով: Նա ապրեց մինչև ինդիկտինի 2-րդ տարին, 6542 թվականի ապրիլ ամսի 11-ը: Ավագ հինգշաբթի օրը նա սենատորների հոգը⁴²⁸ բաժանեց, ապա ցանկություն հայտնեց լոգանք ընդունելու մեծ պալատի բաղանիքում, որի ավագանում Միքայելի մարդիկ նրան ջրահեղձ արեցին⁴²⁹, նա թագավորեց 5 տարի և 6 ամիս: Գիշերը [Քրիստոսի] սուրբ շարժարանների երգասացության պահին պատրիարք Ալեքսիոսին լուր բերեցին, իբրև թե Ռոմանոս կայսրը իրեն կանչում է արքունիք: Բարձրանալով այնտեղ նա Ռոմանոս արքային գտավ մեռած: Խրիստոսիկինը զարդարեցին, Ջոեն բաղմեց գահին, ներս բերեց Միքայելին, իսկ պատրիարքին էլ ստիպեց կատարել պսակի արարողություն: Պատրիարքը այդ խոսքի վրա ապշած, պասլանձվեց և չէր համարձակվում նրանց պսակել:

1034

ՄԻՔԱՅԵԼ ՊԱՓԼԱԳՈՆԱՅԻ

Բայց Հովհաննէսն ու Զոեն պաարիարքին հիսուն լիտր ոսկի տա-
լով, հիսուն էլ կղերին, համոզեցին կատարել իրենց պսակի
արարողութիւնը:

ՄԻՔԱՅԵԼ ՊԱՓԼԱԳՈՆԱՅԻ

[12 ԱՊՐԻԼ 1034—10 ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 1041 ԹԹ.]

1. Ռոմանոս կայսրն ահա այդպէս սպանվելով հողին հանձ-
նըվեց՝ իր կողմից նորոգված Պերիբլեպտոս վանքում⁴³⁰ հենց ա-
վագ ուրբաթ օրը:

2. Զոեն Միքայելին կայսերական գահին նստեցնելով կար-
ծում էր, որ ամուսնու և կայսեր փոխարեն մի ծառա ու սպասա-
վոր կունենա: Նա իր հոր ներքինիներին պալատ մտցնելով, ա-
վելի համարձակ լծվեց գործի: Բայց ամեն ինչ իր համար բացա-
հայտորեն հակառակ ընթացքն ունեցավ, քանզի կայսեր եղբայր
Հովհաննէսը, մի գործունյա և վճռական մարդ, պալատ մտնե-
լուն պէս և իր եղբոր մասին երկյուղ կրելով, որ հանկարծ նրա
գլխին փորձանք չգա (Ռոմանոսն իր համար դաս էր), կայսրու-
հու ներքինիներին պալատից դուրս է հանում, հեռացնում նաև
նրա ամենահավատարիմ աղախիներին, իր ազգական կանանց
նշանակում թագուհու պահակ և հսկող: Ոչ մի բան, փոքր թե
մեծ, չէր կատարվում առանց [Հովհաննէսի] համաձայնության:
Նա թագուհուն թույլ չէր տալիս զբօնելու, բաղանիք էր գնում
միայն նրա թույլտվությամբ, նա բացարձակապէս զրկված էր
ամեն տեսակի զվարճութիւններից: Ահա բոլոր ներքին գործերը
կարգի բերելով, նա աշխարհով մեկ գրութիւններ է ուղարկում,
տեղեկացնելով Ռոմանոսի մահվան, Միքայելի՝ դեռ [Ռոմանո-
սի] կենդանության օրոք և նրա կամքով գահ բարձրանալու և
Միքայելի թագուհի Զոեի հետ ամուսնանալու մասին: Բո-
լորը հպատակութիւն հայտնեցին [Միքայելին] և նրան կայսր
ներքողեցին, բացի պատրիկ Կոստանդին Դալասսենոսից, որ իր
տանն⁴³¹ էր մնում: Նա այդ լուրը վատ ընդունեց, հավատ չըն-
ծայեց դրան, մնաց ապշած, թե ինչպէս եղավ, որ բազում, փա-
ռավոր, հայտնի ընտանիքներից սերող հոյակապ մարդկանց
առկայության դեպքում ինչ-որ հասարակ ու շնչին արժեք ունե-